

УДК 330. 339. 137. 2

Охота В. І.,*аспірант Тернопільського національного економічного університету***Запухляк В. З.,***аспірант Тернопільського національного економічного університету*

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА РІВЕНЬ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто теоретичні детермінанти світової фінансової кризи; досліджено ендогенні та екзогенні чинники фінансово-економічної кризи; проаналізована загальна циклічність економічного розвитку; оцінено рівень конкурентоспроможності держави на міжнародному ринку; запропоновані шляхи виходу країн з кризи та створення умов для підвищення рівня конкурентоспроможності держави.

Ключові слова: світова фінансова криза, рівень конкурентоспроможності держави, циклічність економічного розвитку, економіка знань, глобалізація.

В статье рассмотрены теоретические детерминанты мирового финансового кризиса; исследованы эндогенные и экзогенные факторы финансово-экономического кризиса; проанализирована общая цикличность экономического развития; оценен уровень конкурентоспособности государства на международном рынке; предложены пути выхода стран из кризиса и создания условий для повышения уровня конкурентоспособности государства.

Ключевые слова: мировой финансовый кризис, уровень конкурентоспособности государства, цикличность экономического развития, экономика знаний, глобализация.

The article reviews the theoretical determinants of the global financial crisis, investigated endogenous and exogenous factors of economic crisis, The common cycle economic development, assessed the level of competitiveness on the international market, the proposed ways out of the crisis and create conditions for increasing competitiveness of the state.

Keywords: global financial crisis, the competitiveness of the state, cyclical economic development, knowledge economy, globalization.

Постановка проблеми. Світова фінансово-економічна криза, яка у своєму розвитку трансформувалася в глибоку економічну та охопила усі без винятку сектори економіки, загострює низку питань щодо економічного

розвитку країн, вирішити які з допомогою традиційних теоретичних моделей виявилось неможливим. Як справедливо зазначає В. Полтерович, і економічна теорія, переживаючи кризовий період, не в змозі поки що знайти ефективне вирішення економічних проблем та демонструє певну відмежованість від емпіричних закономірностей [5].

З огляду на це виникає досить серйозна науково-практична проблема: яка модель та механізми соціально-економічного розвитку є найбільш адаптивними за умови нестійкого зовнішнього середовища та спроможними зменшити прояви кризових явищ, забезпечуючи при цьому позиції держави у рейтингах конкурентоспроможності.

Відсутність універсальної моделі виходу з кризового стану та збереження соціально-економічного прогресу є ще одним підтвердженням того, що кожна країна має вибирати такий шлях розвитку, який відповідає її історичним, культурним, політичним традиціям. Саме інтегрований підхід дозволяє забезпечити гармонізацію та уніфікацію інтересів країн у глобальному просторі для формування адекватного економічного середовища, здатного підвищити ефективність торгових, інформаційних та інших потоків із збереженням інтересів стратегічних орієнтирів розвитку країн. Тобто примат національних інтересів у процесі економічної взаємодії країн повинен зберігатися на усіх рівнях взаємодії, підвищуючи їх конкурентоспроможність.

Стратегічною метою України є побудова суспільства європейського рівня і соціально орієнтованої ринкової економіки європейського зразка. Однак це потребує не тільки підвищення економічних, у т. ч. інноваційних, показників розвитку національної економіки, зниження впливу тіньового сектору (рівня тінізації економіки країни), формування економіки знань. Ефективний розвиток національної економіки, зокрема детермінанти інтеграційного та глобалізаційного стану, вимагає послідовного застосування різноманітного інструментарію економічного регулювання, глибокого аналізу умов розвитку, підвищення рівня конкурентоспроможності країни під час світової фінансово-економічної кризи. Вичерпання чинників екстенсивного економічного розвитку зумовлює постійну посилену увагу до пошуку нових чинників прискорення економічної динаміки, які можуть бути співвіднесені з сучасним рівнем розвитку світової економіки. Слід визнати, що криза є закономірним етапом розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми дослідження рівня міжнародної конкурентоспроможності держави в контексті глобалізації знаходять своє відображення в багатьох наукових публікаціях, що зумовлено стратегією держави щодо розвитку національної економіки.

Фундаментальні дослідження, присвячені вивченню цих питань, знайшли своє відображення у працях вчених: І. Багрової, В. Гейця, Н. Гражевської, С. Єрохіна, Я. Жаліла, Л. Федулової, О. Шнипка та інших.

Мета і завдання дослідження. Незважаючи на досить велике розма-

їття досліджених наукових проблем, присвячених аналізу рівня конкурентоспроможності держави, деякі питання і на цей час все ще залишаються маловивченими та невирішеними навіть у теоретичному аспекті. Перш за все відчувається відсутність комплексних економічних розробок питань впливу світової фінансово-економічної кризи за умов глобалізаційного розвитку економіки. По-друге, остання світова криза проявила свої особливості, які раніше не спостерігалися як за широтою охоплення, так і за наслідками. Саме це й визначило вибір теми статті, її логіку та структуру.

Метою роботи є дослідження впливу світової фінансово-економічної кризи на рівень конкурентоспроможності країни та розробка перспективних напрямів забезпечення умов належного розвитку держави в глобалізованому світі.

Викладення основного матеріалу. Протягом останнього десятиліття глобальна економіка пережила низку мультиплікативних шоків, негативний вплив яких до кінця ще й не проявився. Це внесло значну невизначеність у перспективи глобального зростання в короткостроковий період і свідчить про безпрецедентний характер кризових явищ [8, с. 158]. Сьогодні стає очевидним, що високий рівень глобалізованості та взаємозв'язку фінансових ринків, так само як і провали в їх регулюванні, сприяли тому, що локальна криза в одному окремому фінансовому сегменті, а саме на ринку американської іпотеки, у відносно короткий термін переросла у глобальну фінансову кризу. У 2008 р. кризові явища набули повномасштабного характеру, вплинувши не тільки на країни із відкритою економікою, основними серед яких є розвинені країни, але й ті, що розвиваються. Криза ліквідності і довіри – основні наслідки потрясінь, що досі тривають, на фінансових ринках, адже неочікувані зміни на світовому ринку акцій та облігацій спричинили значні збитки у фінансовому секторі та підірвали платоспроможність банківських інститутів по всьому світу. Глобальна фінансова дестабілізація супроводжується банкрутством банківських установ, клієнти перестали довіряти банкам, банки перестали довіряти один одному. Глобальний ринок міжбанківського кредитування практично зупинився. Криза у фінансовому секторі швидко поширилася на реальну економіку. Жорсткість умов кредитування, високі збитки та борги приватного сектору – це неповний перелік чинників, що перешкоджають економічній активності. У країнах зростає безробіття, знижується приватне споживання та інвестиційна діяльність. Навіть країни ЄС та США увійшли в стадію економічної рецесії.

Перш ніж робити прогнози можливих наслідків кризи для національної економіки України, визначимо причини та основні її ознаки, адже економічна система України, яка достатньо інтегрована у світовий економічний простір, не могла опинитися осторонь фінансових процесів, які відбуваються у світі. Порушення макроекономічної стабільності на зовнішніх ринках знайшло відображення в ендогенних процесах у країні.

Причинами виникнення сучасної світової фінансово-економічної кризи є такі:

- загальна циклічність економічного розвитку;
- іпотечна криза;
- “перегрів” фондового та кредитного ринків;
- зростання світових цін на сировину, в тому числі на нафту.

Остання причина вже не вперше є одним із чинників кризи. Так, початком торгової кризи 1973 р. стали військові дії Єгипту та Сирії проти Ізраїлю. На початку 1970-х рр. країни зуміли стабілізувати ціни на нафту (3 дол. за барель), але в 1973 р. ціни на сиру нафту підвищилися спочатку до 5 дол., а за два місяці – до 11 дол., а знизити рівень ціни до попереднього рівня вдалося лише в середині 1980-х рр. (рис. 1).

Дані за 2005 р. встановлені гіпотетично на рівні 60 дол. для другого півріччя. Реальна ціна пристосована до номінальної ціни в готівці на сиру нафту згідно з коефіцієнтом дефляції світового ВВП (1990=100).

Найвідчутнішим це “нафтове потрясіння” було для США, наслідком якого стала економічна криза кінця 1970-х рр. Разом із цим негативні наслідки нафтового експерименту позначилися і на менш економічно розвинених країнах, адже, з огляду на економічний розвиток, вони були неспроможні швидко переорієнтуватися на ринку нафтопродуктів, щобільше, якщо залишалися закритими для торгівлі.

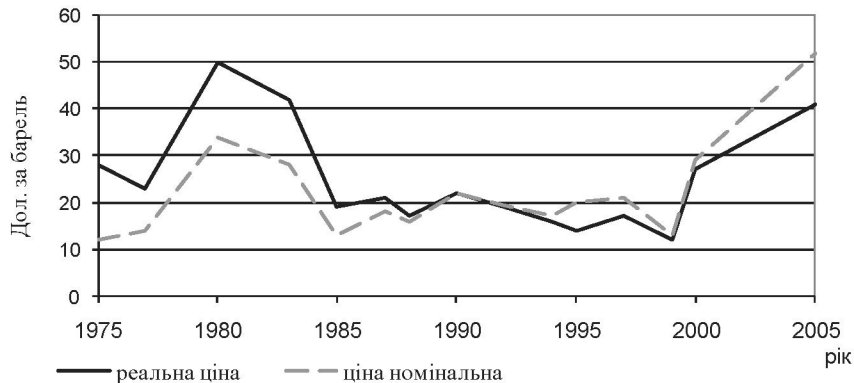

Рис. 1. Зміна цін на нафту на світовому ринку нафти (1970–2005 рр.) [2]

Світова економічна криза пройшла декілька етапів у своєму розвитку. Перший етап розпочався у 2007 р. у США. Безпосереднім попередником світової економічної кризи 2008 р. була іпотечна криза у США, перші ознаки якої з'явилися ще наприкінці 2006 р. у формі скорочення продажів не-

рухомості. На початку 2007 р. вона переросла у кризу високоризикових іпотечних кредитів, тобто іпотечного кредитування осіб з низькими доходами. Згодом проблеми з кредитуванням відчували й надійні позичальники. Внаслідок 20%-го падіння цін на нерухомість американські власники житла збідніли майже на 5 трильйонів доларів. Відомий американський фінансист Джордж Сорос визначив роль "іпотечної мильної бульбашки" як лише спускового механізму, який призвів до того, що лопнула більша бульбашка. В 2007 році фондові ринки цих країн продемонстрували зростання – лідерами стали Китай і Україна.

Другий етап стартував на початку 2008 р., коли падіння індексів фондових ринків країн світу зумовило переорієнтацію усіх фінансових потоків із одних активів в інші, зокрема – на сировинні та енергетичні. Якщо у січні 2008 р. середня ціна на нафту перевищила 100 дол. за барель, то в другій декаді липня того ж року ціна нафти марки WTI досягла рекордних за всю історію 147,27 дол. за барель, після чого розпочалося зниження ціни – до 61 дол. за барель у жовтні та 51 дол. за барель вже у листопаді. Високі ціни на нафту та бензин цілком очевидно призвели до падіння попиту на автомобілі: у серпні 2008 р. продаж автомобілів у Європі скоротився на 16%, у США – на 26%, в Японії – на 5,3%. Це спричинило зменшення обсягів виробництва металу та скорочення робочих місць в автомобільній промисловості та суміжних галузях [8, с. 160]. Таким чином, зростання цін на ресурси з сировини почало приносити великі економічні втрати та наближувати світову економіку до стагфляції.

У вересні 2008 р. після дефолту американського банку "Lehman Brothers", невиннованої державної фінансової підтримки з боку урядів США і країн Європи банківських установ відбувся черговий сплеск кризових явищ. Обсяги промислового виробництва і торгівлі товарами наприкінці 2008 р. суттєво зменшились як у розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються. За оцінками фахівців МВФ, світовий ВВП у цей період зменшився на 6,2% у річному вимірі порівняно зі зростанням в аналогічний період 2007 р. на 4%.

Третій етап світової кризи спостерігається з початку 2009 р. Першим наслідком цього етапу стала серія банкрутств світових фінансових компаній.

Найвразливішими до економічної кризи виявилися розвинені країни, в яких зниження ВВП досягло 7,5%, і хоча США найбільше відчували її прояв через нестабільність фінансового ринку, в розвинених країнах Європи й Азії дошкуляли значні труднощі через спад обсягів торгівлі та зростання фінансових проблем унаслідок погіршення ситуації на ринку житла. У країнах, в яких формується ринок, відбувся спад ВВП, однак менш різкий, аніж у розвинених країнах, проте кризові явища охопили як фінансові, так і торгові потоки. Серйозні наслідки криза спричинила і для країн Східної Європи та СНД, адже для них була властива суттєва залежність економіки від зовнішнього фінансування та експорту промислової продукції, зокрема

експорту біржових товарів. Водночас через спад цін на біржові товари і слабкий попит на експорт товарів найбільше постраждали країни Африки, Латинської Америки та Близького Сходу.

Головними причинами прояву фінансово-економічної кризи в Україні, на наш погляд, є: загальна циклічність економічного розвитку; слабкість банківського сектору; не виправдане зростання боргових зобов'язань; зменшення світового попиту на продукцію українського експорту; неефективна економічна політика держави.

Для вироблення рішень, які насправді дозволять декілька сповільнити вплив світової фінансово-економічної кризи на економіку України, перш за все необхідно проаналізувати, за допомогою яких каналів здійснюватиметься негативний вплив. Загальна циклічність економічного розвитку – це єдина закономірна і спільна з іншими країнами світу ознака. Решта ознак специфічна саме для України [3, с. 61; 4, с. 115; 7, с. 27].

До основних екзогенних чинників що вплинули на формування кризових явищ, належать:

- світове падіння попиту на металургійну продукцію більш ніж в 2 рази;

- зменшення частка експорту і відповідно валютних надходжень;
- інтеграція в світову економіку.

Основними ендегенними чинниками були:

- різкий відтік вкладів “Промінвестбанку”;
- припинення кредитування іпотеки і будівництва;
- зниження цін на нерухомість.

До причин внутрішніх належать:

- висока інфляція;
- зниження національних темпів економічного зростання;
- досить низька інноваційна активність підприємств;
- низька розвиненість інфраструктури інституцій;
- дефіцит поточного рахунку платіжного балансу.

Наслідки для окремих країн, що розвиваються, таких як Україна, які на хвилі кризи зіткнулися з девальвацією національної валюти та відтоком капіталу, можуть виявитися ще більш тяжкими. Зволікання з реалізацією структурних реформ (такими як повномасштабна приватизація, зниження податкового тиску на бізнес, скасування мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення, спрощення дозвільних процедур відкриття бізнесу та його ліквідації) та розбалансована макроекономічна політика знижують імунітет економіки до зовнішніх і внутрішніх шоків. Сьогодні уряди багатьох країнах світу роблять активні дії для пом'якшення наслідків кризи. Впроваджуються масштабні антикризові заходи для стабілізації ситуації на фінансових ринках і підтримки реального сектора економіки. У таких стресових умовах розуміння політиками, бізнес-лідерами і суспільством у цілому фундаментальних чинників, що

забезпечують стійке економічне зростання в тій чи іншій країні, має принципове значення.

За дослідженнями Світового банку 40% серед 107 досліджених країн потрапили в зону високого ризику, більше 50% – відчують помірний ризик і менше 10% – потрапили в зону незначного ризику. На рис. 2 наведено розподіл країн, обраних для дослідження, за рівнем впливу кризи і спроможністю (інституційною та фінансовою) подолати її наслідки.

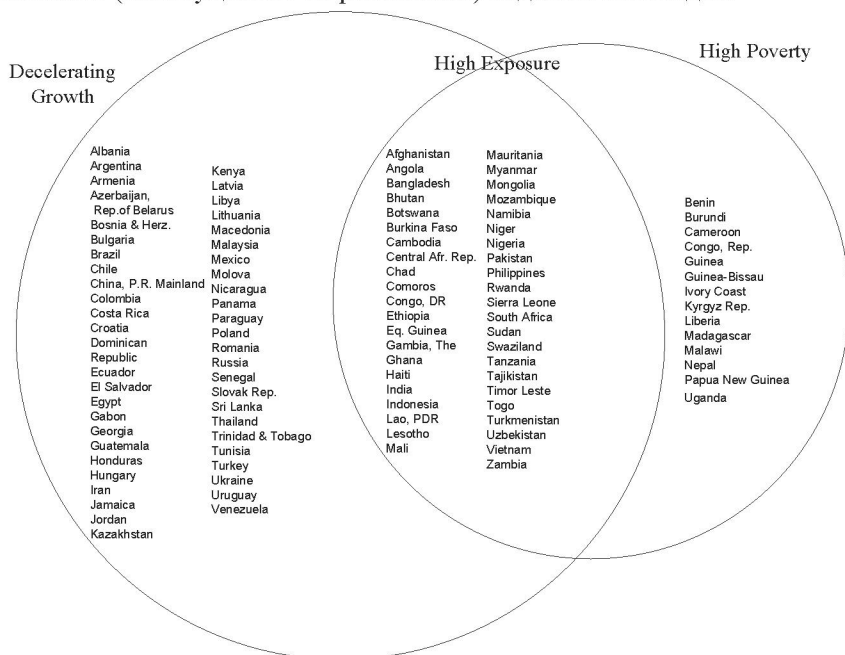

Рис. 2. Розподіл країн, що розвиваються, за ступенем ризику впливу економічної кризи [9]

Загальна проблема української економіки криється у зовнішньому секторі – диспропорційний нераціональний розподіл ресурсів, спрямований на короткострокове одержання доходу, як наслідок – неефективна міжнародна спеціалізація. Остання сформувала небезпечну залежність національної економіки від кон'юнктури світових товарних та фінансових ринків і зумовила високу вразливість для макроекономічної стабільності [6, с. 83].

Як наслідок негативних тенденцій в економіці України у 2007-2009 рр., нею були втрачені позиції в провідних світових рейтингах. При цьому, як показує рейтинг конкурентоспроможності ВЕФ, якщо протягом 2004-2006 рр. позиції України посилились і вона піднялась у рейтингу, то за 2007-2009 рр. держава втратила 13 позицій у рейтингу.

Серед 12 складових, які використовуються при визначенні рейтингу за індексом глобальної конкурентоспроможності ВЕФ, негативно впливають на рівень конкурентоспроможності України такі:

- рівень розвитку інституцій;
- рівень макроекономічної стабільності;
- ефективність ринку товарів [1, с. 13].

Комплексний структурований підхід до вирішення проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності країни на світовому ринку передбачає взаємодію відповідних інституцій та суб'єктів національної економіки. Роль держави в цьому контексті полягає, перш за все, в наданні та корегуванні допомоги щодо участі країни в міжнародних економічних відносинах, створення умов для належного бізнес-середовища конкурентоспроможних інноваційних підприємств як на локальному, регіональному, так і на світовому рівні.

Серед дій, які мають сприяти підвищенню зовнішньої конкурентоспроможності окремих підприємств на локальному рівні для досягнення загальних показників у рейтингу країн світу, слід виділити такі:

- 1) збільшення витрат на НДДКР;
- 2) підвищення інноваційної конкурентоспроможності шляхом реструктуризації;
- 3) концентрація капітало- та наукомістких виробництв (створення кластерів);
- 4) диверсифікація бізнес-середовища;
- 5) належний аналіз ендегенного та екзогенного середовища конкурентоспроможних підприємств;
- 6) практичний аспект у управлінських дій у масштабах підприємства;
- 7) впровадження зарубіжного досвіду з цих питань;
- 8) впровадження екологобезпечних технологій;
- 9) дії щодо зниження нетарифних ринкових бар'єрів;
- 10) визначення ринкового статусу країни;
- 11) належна співпраця з відповідними міжнародними інституціями (врахування відсотку отримання грантів на проведення робіт);
- 12) визначення правового поля дій;
- 13) рекомендації зарубіжних консультативних фірм з цих питань.

Разом з тим, формування політики зовнішньої конкурентоспроможності держави повинно відбивати загальні стратегічні пріоритети розвитку національної економіки. З метою подолання всіх можливих наслідків фінансово-економічної кризи необхідно провести такі заходи:

- вибіркова націоналізація банків;
- посилення державного контролю за діяльністю банківських установ;
- надання державних гарантів окремим банкам щодо закордонних позик в іноземній валюті;
- кредитування стратегічних галузей національної економіки;

- групування та мобілізація заощаджень населення;
- серія комплексних заходів щодо підтримки малого та середнього бізнесу;
- державний наглядовий контроль за банківською стабільністю.

Висновки. Протягом останніх років Україні не вдалося посилити свої позиції у світових рейтингах у частині конкурентоспроможності економіки. Для подолання негативних тенденцій важливо переглянути концептуальні засади економічної політики держави, враховувати наслідки світової фінансово-економічної кризи та прогнозувати можливі кризові явища, впровадити системні заходи щодо підвищення рівня конкурентоспроможності держави в контексті глобалізаційного розвитку.

Література:

1. Багрова І. В. Складові та фактори конкурентоспроможності / І. В. Багрова, О. Г. Нефедова // Вісник економічної науки України. – 2007. – № 1. – С. 11-16.
2. Івашук І. О. Митні ініціативи в глобальному просторі: моногр. / І. О. Івашук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 304 с.
3. Кондратчук К. С. Сутність і причини кризових проявів у світовій економічній системі / К. С. Кондратчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С. 57-63.
4. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки [Текст]: монографія [А. Г. Герасименко, Л. С. Головка, Л. І. Дудківська та ін., за заг. ред. В. Д. Лагутін]: Київ. нац. торг-екон. ун-т. – К. : КНТЕУ, 2008. – 307 с.
5. Полтерович В. М. Кризис экономической теории [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.blagodeteleva-vovk.com/biblioteka/biblio/stat/crisis_ek.html.
6. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
7. Федулова Л. І. Україна в міжнародних рейтингових оцінках: чинник інноваційно-технологічного розвитку / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 39-53.
8. Шевченко О. О. Вплив світової фінансово-економічної кризи на стан та перспективи розвитку національної економіки / О. О. Шевченко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – Т. 2. – С. 158-162.
9. The Global Economic Crisis: Assessing Vulnerability with a Poverty Lens¹. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/WBGVulnerableCountriesBrief.pdf>.